

Fecr Yayınları: 836

İLK ÇAĞ'DAN OSMANLI'YA
KÜRESEL HABERLEŞME VE İLETİŞİM SİSTEMLERİ

Dr. Kadir ERBİL

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Dr. Mehmet Siddık ÖZALP

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Temmuz 2024

ISBN: 978-625-6602-89-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İLK ÇAĞ'DAN OSMANLI'YA
KÜRESEL HABERLEŞME
VE İLETİŞİM SİSTEMLERİ

Dr. Kadir ERBİL

Ankara 2024

Dr. Kadir ERBİL

1958 yılında Kayseri/Yahyalı'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Liseyi Kayseri/Develi İmam Hatip Lisesinde tamamladıktan sonra Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girerek 1982 yılında buradan mezun oldu. İlk görev yeri Adana/Kozan İmam Hatip Lisesi daha sonra Kırşehir/Mucur İmam Hatip Lisesi ve Kayseri/Melikgazi Ali Rıza Özderici Anadolu İmam Hatip Lisesinde çalıştı. Bu sırada İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisansını ve Doktorasını tamamladı. Ürdün Üniversitesinde Arapça Eğitimini tamamladı. Halen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yapmaktadır. Çok iyi derecede Arapça bilmektedir.

Yayımlanmış Eserleri:

- 1- *Arapça Dilbilgisi*, Eğitsan Yayınları
- 2- *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Ravza Yayınları
- 3- *Alıştırma Arapça Hikâyeler*, Mektep Yayınları (2 Kitap)
- 4- *Sorularla Arapça Hikâyeler*, Mektep Yayınları
- 5- *Lise 9-10-11-12 Arapça Test Kitabı*, Mektep Yayınları
- 6- *el-İmame ve's-Siyase Tercümesi*, Maruf Yayınları
- 7- *Osmanlı Tarihinde Kur'an İzleri*, Gece Kitaplığı
- 8- *Kuzey Afrika ve İdrisiler Devleti*, Fecr Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	11
1. Haberleşme ve İletişim	14
2. Haberleşme, İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Deve	19
3. Haberleşme, İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak At	20
BİRİNCİ BÖLÜM	
İLK VE ORTA ÇAĞ'DA HABERLEŞME VE İLETİŞİM	25
1. Sümerlerde Haberleşme ve İletişim	25
2. Babil'de Haberleşme ve İletişim	27
3. Asurlularda Haberleşme ve İletişim	28
3. Karkamış Krallığı'nda Haberleşme ve İletişim	34
5. Hititlerde Haberleşme ve İletişim	38
6. Eski Yunan'da Haberleşme ve İletişim	40
7. Roma'da Haberleşme ve İletişim	44
8. Bizans'ta Haberleşme ve İletişim	47
9. Perslerde Haberleşme ve İletişim	48
11. İnkalarda Haberleşme ve İletişim	52
12. Çin'de Haberleşme ve İletişim	54
13. Hindistan'da Haberleşme ve İletişim	57
14. Büyük Hun İmparatorluğu'nda Haberleşme ve İletişim	59
15. Göktürklerde Haberleşme ve İletişim	60
16. Uygurlarda Haberleşme ve İletişim	62
17. Karahanlılarda Haberleşme ve İletişim	63
18. Gaznelilerde Haberleşme ve İletişim	64
19. Moğollarda Haberleşme ve İletişim	68
20. Eyyûbîlerde Haberleşme ve İletişim	70
21. İlhanlılarda Haberleşme ve İletişim	72
22. Altın Orda'da Haberleşme ve İletişim	76
23. Memlûklülerde Haberleşme ve İletişim	77
24. Selçuklularda Haberleşme ve İletişim	79
25. Akkoyunlularda Haberleşme ve İletişim	83
25. Osmanlılarda Haberleşme ve İletişim	83
26. Araplarda Haberleşme ve İletişim	90

26.1. Şiir ve Kaside -----	92
26.2. Hitabet ve Hatipler -----	95
26.3. Tellallar/Çağrıcılar/Münâdiler-----	99
26.4. Bayramlar-----	101
26.5. Panayırlar/Fuarlar -----	101
26.6. Haberleşme ve İletişimde Hac ve Umrenin Rolü -----	109
26.7. Nedve/Kulüp -----	112
26.8. Dağ Tepelerinde Ateş Yakmak -----	114
26.9. Dini Kitaplar ve Semâvî Dinler-----	115
26.10. İbadet Yerleri -----	119
26.11. Kıssalar/Hikâyeler-----	120
26.12. Eyyamü'l-Arab-----	120
26.13. Atasözleri/Darb-ı Meseller-----	122
27. Ticaret Yollarının Haberleşme ve İletişimdeki Rolü -----	123
28. Pers ve Roma/Bizans Sınırlarına Kurulan Şehirlerin Haberleşme ve İletişimdeki Rolü-----	126
29. Komşu Ülke ve Bölgelerin Haberleşme ve İletişimde Birbirlerini Etkilemesi -----	131
30. İslam Öncesi Cahiliye Dönemi Araplarda Haberleşme ve İletişim	135
31. İslam'da Haberleşme ve İletişim-----	136

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'DA HABERLEŞME VE İLETİŞİM -----	141
1. İslâm Dininin Haberleşme ve İletişime Bakışı -----	141
2. Haber Alma ve Yayımda Kişilik Haklarına Saygı -----	143
3. Haber Alma Kaynakları -----	145
4. İslam'ın Öngördüğü Haberleşme İletişim ve Medya-----	146
5. İslam'da Medya ve Haberleşmenin Ahlâkî İlkeleri-----	150
6. İslam'da Haberleşme, İletişim ve Medyanın Evrensel Kuralları	153
6.1. Dinin Korunması -----	156
6.2. Neslin Korunması -----	157
6.3. Aklın ve Canın Korunması -----	158
6.4. Malın Korunması -----	158
6.5. Doğruluk, Dürüstlük, Gerçeğe Saygı -----	159
6.6. Mahremiyete Saygı -----	160
6.7. İnsanları Küçümsememe ve Ötekileştirmeme -----	161
6.8. Haberleşme, İletişim ve Medyanın Diğer İlimlerle İlişkisi---	161

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER VE DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE HABERLEŞME VE İLETİŞİM -----163

1. İslam'da Haberleşme, İletişimde İstihbaratın Önemi----- 163
 - 1.1. Mekke Döneminde İstihbarat----- 164
 - 1.2. Medine Döneminde İstihbarat----- 170
 - 1.2.1. Bedir Savaşı ----- 173
 - 1.2.2. Sevik Gazvesi ----- 176
 - 1.2.3. Kaynukaoğulları ----- 177
 - 1.2.4. Uhud Savaşı ----- 178
 - 1.2.5. Karkaratül-Kudr ----- 180
 - 1.2.6. Dümet'ül Cendel ----- 180
 - 1.2.7. Mustalikoğulları----- 181
 - 1.2.8. Hendek Savaşı ----- 182
 - 1.2.9. Kureyzaoğulları ----- 185
 - 1.2.10. Hudeybiye----- 185
 - 1.2.11. Hayber ----- 186
 - 1.2.12. Fedek ----- 187
 - 1.2.13. Mekke'nin Fethi ----- 188
 - 1.2.14. Huneyn/Hevâzin Gazvesi ----- 190
 - 1.2.15. Tebük Seferi ----- 191
 - 1.2.16. Mûte ----- 193
2. Mekke'de Haberleşme, İletişim ve Medya ----- 193
 - 2.1. Hz. Peygamber ve Mekke Döneminde Haberleşme ve İletişim----- 195
 - 2.2. Mekke'de Peygamberliğin Başlangıcındaki Ortam----- 197
 - 2.3. İslam'a Davet/Tebliğ----- 198
 - 2.4. Açıktan Davet ----- 201
 - 2.4.1. Kur'an Okumak----- 203
 - 2.4.2. Müjdelemek ----- 204
 - 2.4.3. Öğüt/Nasihat Vermek----- 205
 - 2.4.4. Uyarı/İkaz ----- 206
 - 2.4.5. Beden Dilini Kullanma ----- 207
3. Medine Dönemi Haberleşme, İletişim ve Medya ----- 208
 - 3.1. Keşif Birlikleriyle Bilgi Toplama ----- 213
 - 3.2. Dünyalık Va'd Ederek Bilgi Toplama ve Haberleşme ---- 216
 - 3.3. Casuslar Aracılığıyla Haber Alma----- 220

3.4. Devriye Çıkarma ve Parola-----	221
3.4.1. Selam-----	225
3.5. Tarafsız Kişilerden Haber ve Bilgi Alma -----	227
3.6. Sorgulama Yöntemiyle Haber ve Bilgi Alma -----	229
3.7. İz Sürme Yöntemi ile Haber ve İstihbarat -----	232
4. Hitabet ve Hz. Peygamber (s)'in Hutbelerinin Haberleşme ve İletişimdeki Rolü-----	236
5. Hz. Peygamber (s)'in Gönderdiği Elçiler ve Haberleşmedeki Rolü- 243	
6. Mektup ve Hz. Peygamber (s)'in Gönderdiği Mektupların Haberleşme ve İletişimdeki Yeri-----	252
6.1. Mektup ve Tarihçesi-----	252
6.2. Hz. Peygamber (s)'in Gönderdiği Mektuplar ve Haberleşmedeki Yeri-----	255
6.3. Hz. Peygamber (s)'in Gönderdiği Mektupların Önemi ve Amacı -----	260
6.4. Hz. Peygamber (s)'in Gönderdiği Mektuplardan Bazıları-----	264
7. Râşid Halifeler ve Sahabe Döneminde Haberleşme ve İletişim - 270	
7.1. Hz. Ebu Bekir Dönemi-----	272
7.2. Hz. Ömer Dönemi-----	273
7.3. Hz. Osman Dönemi-----	278
7.4. Hz. Ali Dönemi -----	280
8. Kur'an-ı Kerim'de İletişim -----	282

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASR-I SAADET SONRASI HABERLEŞME VE İLETİŞİM-----	287
1. Berîd Teşkilatının Tarihçesi-----	287
1.1. Berîd Teşkilatının Görev ve Görevlileri -----	289
2. Emevîler Döneminde Haberleşme, İletişim ve Medya -----	292
3. Endülüs Emevîleri Döneminde Haberleşme, İletişim ve Medya -----	295
4. Abbasîler Döneminde Haberleşme, İletişim ve Medya -----	296
5. Fâtımîlerde Haberleşme, İletişim ve Medya-----	301
SONUÇ -----	303
KAYNAKÇA-----	307
DİZİN -----	325

ÖN SÖZ

İnsanlar arasındaki haber alma ve iletme süreçleri, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar, doğuştan sahip oldukları özellikler ve hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları etkileşim, iletişim ve güvenlik nedenleriyle sürekli haberleşme içinde olmuştur. Hem kendi toplumları içinde hem de çevredeki toplum ve devletlerle etkileşerek çeşitli haberleşme yöntemleri geliştirmişlerdir. İlkel toplumlardan modern toplumlara kadar, tüm insanlık tarihi bu konuda birçok örnekle doludur. Güvenilir, hızlı ve anlaşılır bir haberleşme sistemine sahip olan toplumlar, varlıklarını sürdürmüş ve ilerleme kaydetmişlerdir. Buna karşılık, haberleşme alanında zayıf kalan toplumlar uzun süre varlıklarını sürdürememişlerdir. Bu nedenle haberleşme, kültür ve medeniyetin en temel unsurlarından biri olarak görülmektedir. Haberleşme ve iletişimin tarihi, insanlığın göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçişiyle başlar ve günümüze kadar uzanır. Coğrafi koşullar ve mesafeler nedeniyle insanlar, başlangıçta ateş, duman, aynayla ışık yansıtma, davul ve tamtam gibi yöntemlerle iletişim kurmuşlardır. Zamanla güvercin, yaya ve atlı postacılar gibi yöntemler geliştirerek daha etkili posta ve haberleşme sistemleri oluşturmuşlardır.

Sümerlerde kil tabletler üzerine yazılan mektuplarla başlayan posta sistemi, Babil döneminde Kral Hammurabi'nin yabancı devlet yöneticilerine gönderdiği mektuplarla stratejik önem kazanmıştır. Asurlular ticari mektuplar kullanmış, Helen döneminde ise kölelerin kafalarına yazı yazılarak mesajlar iletilmiştir. Düzenli posta teşkilatı, Pers İmparatorluğu döneminde, yeni yollar ve "Çaparhane" adı verilen konaklama tesisleri inşa edilerek kurulmuş, bu sistem Yunanlılar tarafından benimsenmiş ve Büyük İskender ile Roma İmparatorluğu dönemine kadar devam etmiştir. Türk tarihinde, posta ve haberleşme için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Büyük Hun İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar, gündüzleri bayrak, geceleri davul ve borularla askeri haber-

leşme yapılmış, “karguy” adı verilen ateş kuleleri kullanılmıştır. Türk ulakları, hızlı atlarıyla mektuplar ve davetiyeler taşımıştır.

Hz. Peygamber (s)’in hayatında iletişimsiz anlar neredeyse yoktur. O, etkili iletişimi ustalıklı kullanmış, muhatabının yaşını, zekâsını ve duygularını dikkate alarak iletişim kurmuştur. İslam dininin temellerini atarken ve insanlara insanca yaşamayı öğretirken, bir iletişim uzmanının hassasiyetiyle hareket etmiştir. Hz. Peygamber (s)’in iletişim stratejileri, insanları ona yaklaştırmış ve söylediklerine olan ilgiyi artırmıştır. Davranışlarıyla da toplumuna örnek olmuştur. Sadece Müslümanları değil, farklı dine mensup insanları da önemsemiş ve onlarla da saygılı ve özenli bir iletişim kurmuştur.

İslam tarihinde, posta ve haberleşme sistemi “Berîd” olarak bilinir. Hz. Muhammed döneminde var olan bu sistem, Halife Hz. Ömer zamanında resmi olarak kurulmuş, Emevîler ve Abbâsîler döneminde güçlenmiştir. Hz. Muhammed (s)’in yabancı devlet adamlarına İslam'a davet amacıyla gönderdiği mektuplar, dönemin önemli belgeleridir. Memlûk ve Eyyubiler döneminde güvercinle haberleşme, Selçuklular döneminde ise güvercinler, ulak, çapar ve peyk adlı posta görevlileri ile berîd teşkilatı kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise gelişmiş bir posta ve haberleşme ağı bulunmaktaydı.

Yaptığımız bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; İlk ve Orta Çağ'da kurulan devletler ile kullandıkları Haberleşme ve iletişim sistemleri ile Araplarda haberleşme ve iletişimde uyguladıkları sistem detaylı bir şekilde ele alınmış, ikinci bölümde; İslam'da haberleşme ve iletişimin önemi ve kuralları, üçüncü bölümde Hz. Peygamber (s) ve dört halife döneminde haberleşme ve iletişim sistemi, dördüncü bölümde Asr-ısaadet sonrası haberleşme ve iletişim sistemleri konu edilmiştir.